

Світлана Савойська

МОВНО-ПОЛІТИЧНА ПРОБЛЕМА У КОНТЕКСТІ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

У статті здійснюється теоретичний аналіз основних тенденцій мовно-політичних проблем, які загострюються під час передвиборчих перегонів і спричиняють виникнення політичної кризи. Автор аналізує чинники, які поглиблюють кризові явища в сучасній Україні. У дослідженні дається визначення поняття «мовно-політичний періколог».

Ключові слова: *мовно-політична проблема, політична криза, передвиборча ситуація, політичні сили, сучасна Українська держава, незалежність, мовно-політичні конфлікти.*

Svetlana Savojskaja. Language political problem in context of political crisis, which has been caused by elections: the theoretical analysis of the basic tendencies. In article the basic tendencies of language and political problems which are pointed during elections are analyzed and cause political crisis. The author gives concept definition «language and political періколог», analyzes the reasons which deepen the crisis phenomena during elections in modern Ukraine.

Key words: *a language and political problem, political crisis, situation, which exists before elections, political forces, the modern Ukrainian state, independence, language political conflicts.*

Постановка проблеми. Мовна проблема як політична виникла в сучасній Україні в 90-х рр. минулого століття під час президентських і парламентських виборів. До цього часу вона залишається однією з основних проблем під час будь-яких виборів. В епоху всесвітньої інтеграції та глобалізації, коли контакти між державами, націями та їх культурами поглиблюються, мовна проблема в незалежній Україні вийшла за межі держави, набула політичного характеру, стала гальмувати процес формування української політичної нації та загрожувати розколом держави. Все це спонукає українських вчених у черговий раз звертатися до аналізу мовної ситуації, яка щоразу виникає перед виборами та під час їх проведення. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували як вітчизняні (О. Белов, Я. Верменич, С. Веселовський, О. Данільян, О. Дзьобань, І. Кресіна, Л. Нагорна, М. Панов, Є. Перегуда, О. Романюк, І. Шевель, В. Явір та ін.), так і зарубіжні вчені (Р. Гофферберт, Г.-Д. Клінгеманн, Й. Тезінг, А. Фолькенс та ін.).

Мета статті – проаналізувати чинники та основні тенденції виникнення мовно-політичної кризи; дати визначення терміна «мовно-політичний періколог». Поставлена мета передбачила розв'язання таких *завдань*: визначити структуру та саме поняття «мовно-політичний періколог»; виявити чинники, на основі яких виникла мовно-політична проблема напередодні та під час виборчих перегонів; проаналізувати сутність та основні тенденції виникнення політичної кризи.

За теорією окремих вищезазначених вчених мовне, а тим більше національне питання в Радянській Україні на виборчих перегонах не актуалізувалося, оскільки, з одного боку, ці проблеми не вважалися пріоритетними, з іншого, національне питання у Радянському Союзі вважалось вирішеним. За словами О. Романюка, вибори в СРСР були лише ритуалом, який застосовувався для надання демократичного фасаду авторитарно-тоталітарній владі. Вони проводилися на безальтернативній основі і заздалегідь передбачали «обрання» осіб, яких визначала влада. Мета таких виборів полягала в демонстрації загальнонародного схвалення режиму.

Тобто, ті громадяни, які приходили на виборчі дільниці, де, як правило, завжди панувала святкова атмосфера, не знали, за кого вони мають віддати свій голос. Зазвичай на вибори приходило 99% громадян, які ставили запропоновану позначку навпроти вказаного депутата [1, с. 2].

У незалежній Україні, яка проголосила себе демократичною державою, парламентські і президентські вибори у 1994 році були визнані такими, що відбулися відкрито і легітимно. Чергові президентські вибори (1999 р.), коли чинний Президент Л. Кучма обирався на другий термін, відбулися з певними порушеннями. До чинної влади виникла опозиція, яка на парламентських виборах (2002 р.) перемогла і створила у Верховній Раді фракцію. Розпочиналася політична боротьба за владу, в основі якої лежав захист національних, культурних та мовно-політичних інтересів україномовних і російськомовних громадян незалежної України. Це дало змогу пройти до Українського Парламенту правим політичним силам, зокрема патріотичному блоку «Наша Україна», який, за словами О. Романюка, увібрав весь спектр української демократії: національної, ліберальної, соціальної та християнської. Зіткнення на президентських виборах у 2004 році лівих політичних сил, за яких віддали голоси російськомовні громадяни, і правих політичних партій, яких підтримували україномовні українці, вилилося у протистояння та політичну боротьбу, внаслідок якої виникла політична криза, яка триває і досі. До влади прийшли національно-демократичні політичні сили, які мали можливість, по-перше, відмінити ратифікацію Закону «Про Європейську хартію регіональних мов або мов меншин» у тому варіанті, у якому вона була прийнята Верховною Радою України у 2003 р.; по-друге, прийняти новий закон про мови, за яким мови національних меншин були б належним чином захищені, а українська мова як єдина державна в Україні могла поширюватися в усіх сферах суспільного життя та в усіх регіонах держави. У зв'язку з тим, що нова влада працювала незлагоджено та часто між собою конфліктувала, до Українського Парламенту у 2006 р.

прийшла опозиція, яка, використавши всі демократичні свободи і завоювання помаранчевої влади, розробила власну стратегію та укріпила свій тил для подальших перемог. Тобто, вибори, які відбулися у 2004 році, створили основу для електоральної демократії, що було їх позитивною стороною. З іншого боку, вони розкололи державу на російськомовний Схід та україномовний Захід і поглибили кризу, що є їх недоліком і негативною стороною [2, с. 230–245].

Отже, мовна проблема, якою маніпулюють та яку використовують під час виборів політики і політичні сили, поступово перетворюється на передвиборчу технологію, де можна багато обіцяти, але нічого не виконувати. На думку І.Шевель, українські політики схильні забувати про обіцяне, до якого вони повертаються, як правило, перед наступними виборами. Така мовно-політична технологія була вперше застосована кандидатом у Президенти Л. Кучмою під час перших президентських виборів, який пообіцяв надати російській мові статусу офіційної або другої державної, але не зміг цього зробити, оскільки ця обіцянка не була схвалена та не підтримувалася його опонентами, хоча, за теорією І. Шевель, вона не суперечила діючому на той час Закону України «Про мови в Українській РСР» [3, с. 277, 278].

Тодішній Президент Л. Кучма розумів, що його теза суперечить єдності, подальшій консолідації українського народу та формуванню політичної нації. Через ці та інші «негативні моменти, які пов'язуються з електоральною ситуацією, вибори, за теорією С. Веселовського, – це певною мірою кризовий етап у розвитку суспільства, який ще більше загострюється через використання під час передвиборчої кампанії схем, які побудовані на загостренні протистояння, розколі суспільства, ескалації внутрішньополітичної напруги та різкій мобілізації електорату на тлі порівняно високої, за наших умов, ефективності. Тобто, деякі з тих політичних технологій, які б мали стати чинниками підвищення рівня консолідації суспільства, відновлення довіри населення до влади, як вважає дослідник, мають зворотній бік, особливості якого підвищують

можливість непередбачених змін на політичному полі, які загострюють виборчу кризу» [4].

Таким чином, сам процес переобрання і голосування породжує політичну напругу, а остання – політичну кризу. Якщо згадати, як відбувався процес голосування та прийняття відповідного колективного рішення на віче в Антській державі або у Київській Русі, коли влада була недостатньо сильною, то ми упевнюємося, що він супроводжувався напругою, а нерідко і протистоянням. У Запорозькій Січі майбутній отаман (гетьман до середини XVII ст.) перед обранням повинен був тричі відмовитися від пропонуваної посади. Більше того, йому посипали голову попелом, аби він чинив правильно і знав своє місце. В Українській державі мовно-політична криза, яка поглиблюється та загострюється перед кожними виборами, загрожує новими мовно-політичними конфліктами, які відбуваються і між виборами навколо мовно-освітніх, інформаційних, культурних, релігійних та інших проблем. За теорією О. Данільяна, О. Дзьобаня та М. Панова політична криза загрожує конституційному устрою і державному суверенітету України, створює небезпеку в різних сферах життєдіяльності: національній, політичній, економічній, військовій, екологічній, інформаційній, демографічній, міжнародній, правовій тощо [5].

За теорією О. Бєлова, І. Бінька, С. Пирожкова, М. Рубанця, О. Янішевського до цього переліку можна додати гуманітарну, релігійну та мовно-політичну сфери, які загрожують Українській державі втратою соборності, суверенності, а також – федералізацією і сепаратизмом. Загрозу створює, на думку вчених, посилення космополітизації культури, що пов'язано з відмовою від традицій і самобутності, порушенням механізмів трансляції культури від покоління поколінню, культурно-національного ізоляціонізму. Цю небезпеку у певному розумінні створює духовенство УПЦ Московського патріархату, яке конфліктує з УПЦ Київського патріархату за майно та землю, яке намагається протиставляти православних двох конфесій

та залякувати їх. Конфлікти відбуваються між ними і на мовно-політичному ґрунті [6].

Отже, поняття «політична небезпека» для вітчизняної політичної науки не є новим. Воно виникло в українському політикумі на основі розвитку різних видів політичних конфліктів, які існують між владою та опозицією, між владою та громадянським суспільством, яке народжується, між центральною та регіональною владами, між місцевою владою і громадянами і т. п. Усі ці конфлікти порушують спокій у державі, гальмують її розвиток, послаблюють внутрішню стабільність та розколюють суспільство. Поняття «мовно-політична небезпека» або «мовно-політичний періколом» має також давню історію. Воно було актуальним уже тоді, коли українську мову необхідно було захищати від латинізації, польської і російської асиміляції та нищення. Процес російщення українського народу не припинився, він триває і нині, особливо на Півдні і Сході держави. Це ми спостерігаємо не лише під час виборчих кампаній. Тому «мовно-політичний періколом» ми визначаємо як категорію, оскільки мовно-політична небезпека існує в багатьох сферах суспільного життя: в освітній, інформаційній, релігійній, діловій, науковій, правовій, політичній тощо [7, с. 217–225].

Отже, «мовно-політичний періколом» – це явище, яке гальмує розвиток, поширення державної мови в усіх сферах суспільного життя та в усіх регіонах держави, загрожує знищенням, а також існуванню нації, її культури і держави. Тобто, спекулювання мовною проблемою та використання її як технологію під час виборчих перегонів спричинили мовно-політичну кризу, оскільки у таких змаганнях беруть участь олігархічні клани, а не політичні програми, як це існує у розвинених демократичних державах, де за виборчим процесом, за теорією Ріхарда Гофферберта, Ганса-Дітера Клінгеманна та Андреа Фолькенса, стежать інститути, які реалізують передвиборчі обіцянки, що знайшли підтримку у більшості громадян [8, с. 72].

Щоб завоювати якомога більше прихильників на чергових виборах, кандидати у депутати чи Президенти

обіцяють захистити українську мову, поширити її використання в усіх сферах суспільного життя держави та в усіх її регіонах; інші прагнуть надати російській мові статусу офіційної, другої державної або регіональної. Це відбувається тому, що жоден Президент незалежної Української держави не спромігся прийняти новий закон про мови і, таким чином, розв'язати мовне питання, тобто навести порядок у цій сфері. Байдужість до мовної проблеми загальмувала розвиток і поширення української мови як державної на Сході і Півдні держави і, як належить, не захистила рідні мови національних меншин. Тобто, байдуже ставлення влади до української мови як державної; «парад мовних суверенітетів», коли обласні і місцеві ради Півдня і Сходу держави приймали рішення про надання російській мові статусу регіональної; ратифікація Верховною Радою «Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» поглибили в Українській державі мовно-політичну кризу та спровокували мовно-політичні конфлікти [9, с. 262–278].

Не всі політики і вчені вважають, що приймати новий закон про мови є сьогодні першочерговим завданням. На думку багатьох, старий закон «Про мови в Українській РСР» не такий вже і поганий, якщо порівняти його з тими мовними законопроектами, які розроблені і подані на розгляд до Верховної Ради лівими або провладними політичними силами. Ці законопроекти знаходяться у комітетах Верховної Ради України і чекають на розгляд. Тобто, одні вчені вважають, що розв'язати мовне питання сьогодні в Україні не вдасться, тому і порушувати його не лише завчасно, а й небезпечно. Інші вважають, що цю проблему необхідно розв'язувати негайно і саме зараз, перед черговими виборами до Українського Парламенту. Вони упевнені, що таким чином партія влади виконає обіцянку щодо підняття статусу російської мови, запровадивши її в Україні як регіональну, офіційну або другу державну. З іншого боку, це дозволить їй здобути симпатії виборців на виборах до Верховної Ради, які

відбудуться у кінці жовтня нинішнього (2012) року. Інші вчені вважають, що нинішня влада є непатріотичною і неукраїнською, якій байдуже, чи виживе в ситуації юридично закріпленої двомовності українська мова та національна культура. На думку І. Кресіної і В. Явір, типовим для кожної виборчої кампанії є порушення міжетнічної злагоди в Україні за допомогою радикалізації мовного питання, яким спекулюють проросійські політичні сили і націоналістично налаштовані партії. У цій ситуації не останню роль, на їх переконання, відіграє Росія, яка розпалює міжетнічну ворожнечу, налаштовуючи росіян проти українців та української незалежності [10, с. 109–116].

Як бачимо, мовна проблема розпалюється перед кожними виборами з певною метою. Не важко спрогнозувати, до чого може призвести прийняття на території Закарпаття, приміром, угорської мови як регіональної, а на Буковині – румунської, бо, як відомо, саме «мова є витвором суспільної свідомості, могутнім чинником її формування. Від цього, – на думку Л. Нагорної і Я. Верменич, – залежить рівень духовності суспільства, ієрархія його пріоритетів, культура міжособистісних, міжнародних, міжетнічних відносин, з чим не можна не погодитися. Саме тому, як вважають вчені, мовна політика у будь-якій країні є засобом формування в суспільстві бажаних для правлячої еліти ціннісних установок» [11, с. 261].

Аналізуючи праці вчених, можна зробити висновок про те, що жодна виборча кампанія, починаючи з 1994 року, не обходиться без актуалізації мовного питання. Під час проведення кожних виборів вона все більше загострювалася кандидатами у Президенти, до місцевих рад, Українського Парламенту, а також політичними силами. Не стояли осторонь цього процесу й сусідні держави, зокрема Російська Федерація, яка намагається зберегти мовний і політичний вплив як на пострадянському просторі, так і в Україні. Чинниками виникнення та поглиблення мовно-політичної кризи є ще й ті мовні законопроекти, які

упродовж останніх п'ятнадцяти років розробляються депутатами від лівих політичних сил та Партії регіонів. Всі вони намагаються не лише зберегти російську мову на Півдні і Сході Української держави, а й поширити її на україномовні регіони, надавши їй статусу регіональної, офіційної або другої державної. У той же час передвиборча мовно-політична криза, яка сьогодні поглиблюється в Україні, викликана Законом «Про засади державної мовної політики», який було схвалено Верховною Радою восьмого серпня цього року. Аналізуючи науковий доробок українських вчених двох останніх десятиліть з проблем мовної політики держави, неважко спрогнозувати, якою є мовна стратегія сучасної української влади, якщо врахувати запровадження на території цих регіонів угорської і румунської мов як регіональних, а також ті територіальні претензії Угорщини на Закарпаття, а Румунії на Буковину, які вони не приховують. У такому разі постає риторичне запитання: що може відбутися з українською соборністю і незалежністю у недалекому майбутньому, якщо більша частина областей України проголосить свої регіональні мови? Всі ці речі несуть у собі загрозу існуванню української нації, української мови та Української держави як соборної і незалежної.

1. Романюк О. Вибори 2002 – поразка правлячої еліти? // Нова політика. – К., 2002. – №2. – С. 2–4.

2. Савойська С. Мовно-політичний сепаратизм як фактор дестабілізації національної єдності українського суспільства в умовах пострадянської трансформації. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2011. – 408 с.

3. Шевель І. Базові соціологічні дослідження виборчих кампаній // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / Редколегія: М. Михальченко, В. Андрущенко, Ф. Рудич. – Київ, 2000. – С. 270–280.

4. Веселовський С. Передвиборчі технології: зворотний бік використання (досвід російської президентської кампанії 1996 року) // Нова політика. – №3. – 1998 – С.44–47.

5. Данільян О., Дзьобань О., Панов М. Національна безпека України. – Харків: Фоліо, 2002. – 285 с.

6. Національна безпека України 1994–1996 рр.: Наук. доп. НІСД / Редкол.: О. Ф. Белов (голова) та ін. – К.: НІСД, 1997. – 197 с.

7. Савойська С. В. та ін. Українська мова як державна: освіта, політика: Монографія / С. В. Савойська, В. Ф. Панібудьласка, А. М. Тугай; за ред. С. В. Савойської. – К.: Вища школа, 2009. – 319 с.

8. Гофферберт Р., Клінгеманн Ганс-Дітер, Фолькенс А. Передвиборчі програми, урядові заяви та політична діяльність. Про «програматику політичних партій» // Гофмайстер Йозеф Тезінг Вільгельм. Політичні партії в демократичному суспільстві. – Київ, 2001. – С.62–72.

9. Савойська С. Наукове кредо Володимира Панібудьласки у новітніх парадигмах історично-політичного простору: Монографія / С. Савойська. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2012. – 384 с.

10. Кресіна І., Явір В. Етнічний фактор виборчої кампанії 2006 року // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй / Редакційна колегія: О.О.Рафальський (головний редактор), М.Є.Горелов (відповідальний секретар), С.О.Довгий, Ю.А.Левенець, М.І.Михальченко, О.П.Моця, О.П.Реєнт. – Київ: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2006. – Том 2. – 584 с.

11. Нагорна Л., Верменич Я. Мовна політика і національна самосвідомість: уроки минулого і сьогодення / Національна культура в сучасній Україні (Голова редакційної колегії І.Ф.Курас). – К.: Асоціація «Україно», 1995. – С.261. – 336 с.